

Морщенок Т.С., к.е.н., доцент
доцент кафедри економіки підприємства
Біла А.О.
Запорізька державна інженерна академія
anna009@meta.ua

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗНИЖЕННЯ

Морщенок Т.С., Біла А.О. Економічна сутність собівартості продукції та шляхи її зниження. В статті розглянуто сутність таких економічних категорій, як «собівартість» та «витрати», обґрунтовано необхідність проведення економічного аналізу з метою визначення факторів та резервів зниження собівартості продукції, визначено основні шляхи її зниження на підприємстві.

Морщенок Т.С., Белая А.А. Экономическая сущность себестоимости продукции и пути ее снижения. В статье рассмотрена сущность таких экономических категорий, как «себестоимость» и «затраты», обоснована необходимость проведения экономического анализа с целью определения факторов и резервов снижения себестоимости, определены основные пути ее снижения на предприятии.

Morschenok T.S., Belaya A.A. Economic essence of unit and way of her decline cost. In the article essence of such economic categories як " a prime price" and " expenses" are considered, the necessity of realization of economic analysis with the purpose of determination of factors and backlogs of decline of prime price is reasonable, the basic ways of her decline on an enterprise are certain.

Вступ. В умовах ринкової економіки підвищення ефективності виробництва та подальший розвиток суб'єктів господарювання можна досягти за умови зниження собівартості продукції та ефективного управління витратами підприємства. Собівартість продукції (робіт, послуг) є одним із показників, в якому знаходять відображення усі сторони роботи підприємства: рівень організації виробничого процесу, його технічна оснащеність, ступінь ефективності використання необоротних та оборотних активів, продуктивність праці, рівень організації матеріально-технічного постачання тощо. Тому економічний аналіз цього показника є основою для прийняття обґрунтованих ефективних рішень щодо вибору шляхів та розробки заходів зниження собівартості продукції. Отже, дослідження питань планування, аналізу собівартості продукції, управління витратами на підприємстві є актуальними, оскільки зниження собівартості продукції та витрат підприємства стає головним чинником вирішення на підприємстві проблеми підвищення ефективності виробництва, забезпечення конкурентоспроможності та соціально-економічного розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню собівартості та її сутності завжди приділяли увагу українські та зарубіжні вчені-економісти. Найбільш глибоко досліджено собівартість як в історичному, так і в економічному аспекті в працях таких вчених, як А.Ф. Аксененко, П.С. Безруких, М.А. Болюх, Ф.Ф. Бутинець, В.П. Завгородній, М.І. Маниліч, Й.С. Мацкевічус, В.Ф. Палій, В.М. Пархоменко, В.В. Сопко, М.Г. Чумаченко та ін.

Проте, необхідно зазначити, що не зважаючи на значну кількість наукових праць та істотні досягнення в цій галузі, низка питань теоретико-методичного та практичного характеру з управління витратами та планування, аналізу собівартості продукції на підприємстві залишається остаточно не розв'язаною, потребує уточнень та розвитку, що і обумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення економічної сутності, значення собівартості продукції, дослідження шляхів зниження собівартості продукції підприємства. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: дослідити сутність таких економічних категорій, як «витрати» та «собівартість продукції»; обґрунтувати важливість пошуку та реалізації на підприємстві заходів щодо зниження собівартості продукції; визначити основні шляхи зниження собівартості продукції.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення питання зниження витрат і планування собівартості продукції стають дедалі гострішими, оскільки завдяки вмілому плануванню та управлінню витратами підприємства утримують свої позиції на ринку, підвищують ефективність господарської діяльності та конкурентоспроможність.

Собівартість тривалий час розглядали як поняття, яке практично використовують здебільшого в плануванні, обліку та аналізі. Такий факт знайшов своє відображення у визначенні собівартості як витрат підприємств, з чим пов'язано розуміння сутності та характерних ознак собівартості, її місця і ролі в системі економічних показників.

Як зазначають М.І.Маниліч та О.В.Миронюк, собівартість – це виражені в грошовій формі затрати на витрачені засоби виробництва, оплату праці та соціальні заходи. Іншими словами, собівартість вважають сумою всіх витрат на створення продукції, вираженою у грошовій формі, одночасно зазначаючи, що собівартість продукції – це об'єктивна економічна категорія, а її існування зумовлене насамперед тим, що кожне підприємство мусить у межах собівартості відшкодувати витрачені ним ресурси, щоб безперервно продовжувати виробництво. Отже, собівартість забезпечує процес відтворення виробництва, охоплюючи витрати підприємства, пов'язані з цим процесом, тобто її основу становлять затрати виробництва та оплата праці [1].

Завгородній В.П. зазначає, що всі затрати підприємства на виробництво та реалізацію продукції, що виражені в грошовій формі, складають собівартість продукції. В той же час вчений відзначає, що собівартість є важливим показником використання ресурсів [2, с. 583].

Бутинець Ф.Ф. стверджує, що собівартість продукції (робіт, послуг) – це грошове вираження витрат підприємства, пов'язане з виробництвом та збутом продукції, виконанням робіт, наданням послуг [3, с. 165].

Болюх М.А. та Бурчевський В.З розглядають собівартість продукції як основний якісний показник роботи підприємства. Її рівень відбиває досягнення та недоліки роботи як підприємства в цілому, так і кожного структурного підрозділу. Систематичне зниження собівартості продукції має важливе народногосподарське значення, бо дає змогу за стабільних ринкових цін збільшувати прибуток на кожну гривню витрат, підвищує конкурентоспроможність продукції [4, с. 43].

Мацкевічюс Й.С., зауважує, що собівартість продукції – це частина вартості, що дорівнює вартості витрачених засобів виробництва частини вартості необхідного продукту і частини вартості додаткового продукту, що виступає в грошовій формі і представляє частину ціни продукту, за рахунок якої відшкодовуються витрати на освоєння, виробництво й реалізацію і виражає певні виробничі відносини [1].

Найбільш ґрунтовне визначення собівартості дав В.М. Пархоменко: собівартість продукції (робіт, послуг) – це вартісне вираження витрат, пов'язаних з використанням у технологічному процесі виробничої продукції (виконання робіт, надання послуг) природних ресурсів, сировини, матеріалів, палива, енергії, основних виробничих фондів, нематеріальних активів, спеціалізованого оснащення, інструменту, інвентарю, трудових і фінансових ресурсів, а також витрат на виробництво і збут готової продукції, включаючи встановлені державою як обов'язкові відрахування, податки й платежі [5].

При подальшому дослідженні сутності собівартості в системі економічних категорій, окреслюється необхідність у визначенні взаємозв'язку її з такими категоріями як «витрати» та «затрати».

Відразу слід зазначити, що в англomовній літературі немає такої невизначеності при використанні понять «собівартість» або «затрати» чи «витрати», оскільки ці терміни мають різне значення. Наприклад, Р. Назарбаєва визначає їх так:

– якщо підприємство придбаває товари або платить за послуги, мають місце витрати обігу (expenditures);

– витрати (expenses) мають місце, коли використання ресурсів пов'язане з основною діяльністю підприємства. Витрати розглядаються як зменшення суми капіталу в результаті використання ресурсів у звітному періоді. Таким чином, витрати обігу виникають тоді, коли ресурси придбавають, а затрати – коли ресурси витрачають;

– затрати на виробництво (product costs) - це затрати, пов'язані з виробництвом продукції;

– собівартість (cost) – грошове вираження ресурсів, пов'язаних із виготовленням продукції.

Німецький вчений Г. Фандель у праці «Теорія виробництва і витрат» зазначає, що витрати – це «затрати факторів виробництва у вартісному вимірі». Термін «затрати» він тлумачить «як участь факторів виробництва у

виробничому процесі шляхом їхнього поглинання або часткової віддачі виробничого потенціалу» [5].

Як стверджують М.І.Маниліч та О.В.Миронюк, поняття “затрати” пов’язане з чинниками, що впливають на результати виробничої діяльності того або іншого суб’єкта господарювання, а поняття “витрати” – з фінансовими аспектами даного виду діяльності. Таким чином, якщо розглядати поняття “затрати” і “витрати” з точки зору двох ознак: чинників виробництва і кінцевого результату, – то поняття “витрати” є більш загальним і включає в себе поняття “затрати”, оскільки вплив на кінцевий результат здійснюється за допомогою використання певної кількості як виробничих, так і невиробничих чинників. Тому при розгляді чинників виробництва і пов’язаних з ними затрачених ресурсів доцільно дотримуватися поняття “затрати”, а при аналізі й розробці методичних підходів, рекомендацій і механізмів зниження цих затрат необхідно вести мову про “витрати”, оскільки в цьому випадку розглядаються ширші оптимізаційні критерії, більшість з яких наділена з вартісними характеристиками [1].

За словами В.М. Федосова, витрати підприємства - фінансова категорія, що характеризує в грошовій та матеріальній формах оцінку господарської діяльності (підготовка, організація й здійснення процесів виробництва та реалізації продукції, товарів), фінансової й соціальної діяльності [6, с. 342].

Гринчуцький В.І., Карапетян Е.Т., Погріщук Б.В. зазначають, що витрати – це грошова оцінка вартості матеріальних, трудових, фінансових, природних, інформаційних та інших видів ресурсів на виробництво та реалізацію продукції за певний період. Як видно з визначення, витрати характеризуються: 1) грошовою оцінкою ресурсів, забезпечуючи принцип вимірювання різних видів ресурсів; 2) цільовою установкою (пов’язаною з виробництвом і збутом продукції в цілому або з якоюсь із стадій цього процесу); 3) певним періодом, тобто віднесенням на продукцію за даний період часу [7, с.261].

Карпова Т.П. ототожнює затрати із собівартістю. На її думку, «..собівартість (затрати) – величина використовуваних у певних цілях ресурсів у грошовому виразі».

Сопко В.В. правильно зазначає, що від собівартості продукції слід відрізнити затрати виробництва. При цьому автор зауважує, що змісти термінів «затрати» й «собівартість» можуть поєднуватися в «затратах виробництва» [5].

Отже, слід зазначити, що поняття “витрати на виробництво” та “собівартість” не можна ототожнювати. Ці категорії пов’язані тим, що витрати служать основою для розрахунку собівартості, а сама собівартість є формою цільового спрямування витрат. Різниця між витратами виробництва та собівартістю полягає у тому, що собівартість знаходить своє вираження лише в грошовій формі, а витрати виробництва можуть бути як у грошовій, так і у натуральній формах. Крім того, собівартість включає в себе деякі затрати, що є частиною доданого продукту [8].

Економічну сутність собівартості продукції як економічної категорії розкривають і функції, які вона виконує:

- облік і контроль всіх затрат на випуск і реалізацію продукції;

- база для формування оптової ціни на продукцію підприємства і визначення прибутку і рентабельності;
- економічне обґрунтування доцільності вкладення реальних інвестицій на реконструкцію, технічне переозброєння і розширення діючого підприємства;
- визначення оптимальних розмірів підприємства;
- економічне обґрунтування і ухвалення будь-яких управлінських рішень тощо.

Вищевказане дозволяє стверджувати, що розглядати собівартість продукції в якості лише затрат на виробництво, виражених у грошовому вимірнику, буде помилковим, оскільки не відобразатиме повною мірою сутність даного поняття [5].

Терешкіна А. зазначає, що собівартість як показник використовують для наступних цілей:

- оцінки рівня господарювання підприємства (за видами та об'єктами діяльності) та його структурних підрозділів;
- контролю за ефективністю витрачання природних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів;
- визначення економічної ефективності інвестиційної та інноваційної діяльності, впровадження заходів щодо забезпечення більш ефективного технологічного процесу господарювання;
- розробки і встановлення цін на продукцію (роботи, товари і послуги);
- визначення економічної доцільності та вигідності здійснення підприємницької діяльності за різними об'єктами господарювання [9].

При прийнятті ефективних та обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення ефективності господарської діяльності слід спиратися на проведений економічний аналіз витрат та собівартості продукції, оскільки від її рівня залежать як рентабельність окремих видів продукції, так і фінансові результати діяльності підприємства в цілому, темпи розширеного виробництва, фінансовий стан суб'єкта господарювання. Саме тому питанням аналізу собівартості продукції необхідно приділяти значну увагу та проводити постійний аналіз з метою оперативного та ефективного управління витратами підприємства в цілому та собівартістю продукції зокрема.

Основна мета аналізу витрат підприємства полягає в визначенні резервів можливого зменшення витрат операційної діяльності внаслідок більш ефективного використання виробничого потенціалу підприємства [10].

Грабовецький Б.Є. вважає такі основні завдання аналізу витрат і собівартості продукції: перевірка напруженості планових завдань; оцінка виконання плану (держзамовлень, договорів, контрактів), складу, якості продукції, ритмічності і рівномірності виробництва; виявлення причин відхилення від плану і рівня попередніх періодів; виявлення резервів росту обсягу виробництва і реалізації продукції, підвищення якості продукції, забезпечення ритмічності і рівномірності виробництва; проведення ринкових досліджень [11, с.42].

Рзаєва Т. Г. у своїх роботах стверджує, що завдання аналізу наступні: загальна характеристика основних показників собівартості та методика їх

аналізу; аналіз витрат операційної діяльності за економічними елементами; аналіз собівартості за калькуляційними статтями; аналіз матеріальних витрат в собівартості продукції; аналіз прямих витрат на оплату праці; аналіз загальновиробничих витрат; аналіз витрат, що не включаються до собівартості продукції [10].

Отже, проведений на підприємстві економічний аналіз собівартості продукції дозволить: з'ясувати тенденції зміни даного показника; виконання плану по рівню собівартості; визначити вплив факторів на його зміну; оцінити вплив собівартості на показники рентабельності, як окремих видів продукції, так і підприємства в цілому; виявити резерви зниження собівартості продукції.

З економічних та соціальних позицій зниження собівартості для підприємства полягає у наступному: у збільшенні прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства, а отже, у появі можливості не тільки в простому, але й розширеному відтворенні; у появі більшої можливості для матеріального стимулювання робітників і вирішення багатьох соціальних проблем колективу підприємства; у поліпшенні фінансового стану підприємства і зниженні ступеню ризику банкрутства; у можливості зниження ціни реалізації на свою продукцію, що дозволяє значною мірою підвищити конкурентоздатність продукції і збільшити обсяг продажів [12].

До основних факторів зниження собівартості Ю.Ю. Миронов відносить: підвищення технологічного рівня виробництва (удосконалення техніки, технології, механізації, автоматизація виробничих процесів, використання нових видів сировини); удосконалення організації виробництва та праці (розвиток спеціалізації виробництва, удосконалення організації праці); зміна структури та обсягу продукції (відносно зменшення умовно-постійних витрат, зміна структури випуску продукції); галузеві та інші фактори [13].

Основним джерелом зниження собівартості продукції є зростання продуктивності праці. Це обумовлюється тим, що, по-перше, за рахунок зростання продуктивності праці досягається економія заробітної плати, так як зростання продуктивності праці призводить до скорочення витрат на виробництво продукції, а по-друге, завдяки зростанню продуктивності збільшується випуск продукції, за рахунок чого досягається зниження собівартості продукції шляхом економії непропорційних витрат.

Друге джерело – зменшення витрат на матеріали, паливо, енергію – має найважливіше значення для матеріалоємних галузей. Зменшення витрат матеріалів здійснюється шляхами: скорочення витрат, заміна дорогих матеріалів більш дешевими, зменшення витрат на постачання матеріалів, покращення нормування витрат матеріалів.

Скорочення витрат на обслуговування виробництва та на управління досягається головним чином шляхом зменшення чисельності робітників за рахунок застосування ефективніших методів організації управління та обслуговування виробництва, більш прогресивної техніки.

Економія витрат на збут досягається завдяки укріпленню дисципліни праці, ритмічності виробництва, дотримання договірної дисципліни.

Найбільш ефективними шляхами зниження собівартості продукції є впровадження економних технологій виробництва, використання світового досвіду щодо зменшення собівартості. Саме ресурсоекономні, ресурсозберігаючі технології – це вихід для українського товаровиробника.

Не менш важливим чинником, що сприятиме скороченню витрат підприємств, є дотримання всіх головних принципів ефективного розміщення продуктивних сил: це скорочення шляхів між виробником та покупцем, між виробництвом і сировинною базою [12].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

- собівартість продукції підприємства є найважливішим узагальнюючим показником економічної ефективності виробництва, в якому віддзеркалюються всі сторони його господарської діяльності;

- ототожнювати поняття «витрати» та «собівартість» не можна, оскільки витрати є складовою собівартості, а під собівартістю слід розуміти важливу економічну категорію, яка відображає рівень понесених поточних витрат на виробництво та реалізацію продукції, виражених в грошовому вимірнику;

- для підвищення ефективності господарювання, забезпечення розвитку та конкурентоспроможності підприємства на ринку слід постійно шукати шляхи зниження собівартості продукції та розробляти та впроваджувати у діяльність відповідні заходи, спрямовані на зниження собівартості продукції, що можливо на підставі попередньо проведеного економічного аналізу;

- до основних шляхів зниження собівартості продукції можна віднести: підвищення технічного рівня виробництва, покращення організації виробництва та праці, зниження матеріаломісткості продукції, що в той же час буде сприяти збільшенню обсягу виробництва;

- зниження собівартості продукції дозволить досягти таких цілей: організувати виробництво конкурентоспроможної продукції; мати можливість використовувати гнучке ціноутворення, а також оцінки діяльності кожного підрозділу з фінансової точки зору; прискорити прийняття обґрунтованих та ефективних управлінських рішень тощо;

- при постійному пошуку нових методів і факторів зниження собівартості продукції діяльність підприємств в Україні може вийти на новий, більш ефективний рівень функціонування.

Список літератури:

1. Манілич М.І. Собівартість продукції: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / М.І. Манілич, О.В. Миронюк. – Режим доступу : http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/ZnpEn/2012_8/01SPTA.pdf.

2. Завгородній В.П. Бухгалтерський учет в Украине : учебно-практическое пособие / В.П. Завгородній. – 4-е изд., перераб. и доп. – К. : А.С.К., 1999. – 864 с.

3. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський управлінський облік: підручник для студентів спеціальності 7.050.106 «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / Ф.Ф. Бутинець, Т.В. Давидюк, Н.М. Малюга, Л.В. Чижевська ; за ред. проф. Ф.Ф. Бутиця. – 2-е вид., перероб. і доп. – Житомир : Рута, 2002. – 480 с.

4. Болюх М.А. Економічний аналіз : Навч. посібник / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський, М.І. Горбатов та ін. ; За ред. акад. АНУ, проф. М.Г. Чумаченка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2003. – 556 с.
5. Скрипник М. Собівартість продукції як економічна категорія [Електронний ресурс] / М. Скрипник. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum./Ecan/2010_7/pdf/skrypnyk.pdf.
6. Федосов В.М. Теорія фінансів : ідручник / За ред. проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
7. Гринчуцький В.І. Економіка підприємства : Навчальний посібник / Гринчуцький В.І., Карапетян Е.Т., Погріщук Б.В. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 304 с.
8. Радченко К.М. Собівартість як економічна категорія, принципи та значення її калькулювання [Електронний ресурс] / К.М. Радченко. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_4/10.pdf.
9. Терешкіна А.С. Собівартість як економічна категорія та необхідність класифікації витрат [Електронний ресурс] / А.С. Терешкіна. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Economics/30715.doc.htm.
10. Рзаєва Т.Г. Значення, завдання, зміст і джерела аналізу витрат на виробництво та собівартості продукції [Електронний ресурс] / Т.Г. Рзаєва. – Режим доступу : http://lubbook.net/book_248_glava_50_9.1._Znachennja,_zavdannja,_zm.html.
11. Грабовецький Б.Є. Економічний аналіз : Навч. посібник / Б.Є. Грабовецький. – К. : Центр учбової літератури, 2009 – 251 с.
12. Распопова В.А. Шляхи зниження собівартості продукції підприємства [Електронний ресурс] / В.А. Распопова, Т.В. Глобець. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65012.doc.htm.
13. Миронова М.М. Економічна сутність собівартості продукції та шляхи її зниження [Електронний ресурс] / М.М. Миронова. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum./Eir/2009_3/160-165.pdf.

Ключові слова: собівартість, витрати, шляхи зниження, аналіз, фактори, ефективність, виробництво, продукція.

Ключевые слова: себестоимость, затраты, пути снижения, анализ, факторы, эффективность, производство, продукция.

Key words: prime price, expenses, ways of decline, analysis, factors, efficiency, production, products.

Надійшла до редакції 28.03.2014 р.